

A HELYNÉVTÁRAK RÖVIDÍTÉSI RENDSZEREIRŐL

Nem újkeletű a kérdés, bizonyára minden helynévgyűjtő munkája során fölmerült a rövidítések megoldásának problémája. Mindaddig, amíg ez egy-egy gyűjtő sajátos gondja volt, különösebb szabályozást nem kívánt. Azonban a „Zala megye földrajzi nevei” 1964. évi megjelenése és a további helynévgyűjtések előkészítése sürgetően szükségessé tette a megnevezések és rövidítések egységesítését. Igen nagy kár, hogy az eddigi kezdeményezések eredménytelenek maradtak, s ennek következményeként ahány kiadvány, szinte annyi rövidítési mód alakult ki, s a helynévtárak használóinak mindig előbb alaposan tanulmányozni kell a mű különleges jelöléseit. Miután jelenleg Baranya megye helyneveinek összegyűjtésén és kiadhatóvá tételén dolgozunk, fölöttébb kíváncsisággá vált előttem ennek a kérdésnek megoldása, rendszerezése, mivel úgy látom, hogy a legutóbbi mintaszerű kiadvány (Somogy megye földrajzi nevei. Bp., 1974.) is nyitott kérdéseket hagyott maga után e téren.

Legegyszerűbbnek láttam a kérdést úgy megoldani, hogy legszínvonalasabb kiadványaink rövidítésjegyzékét összesítem, s akkor egy megközelítőleg teljesnek mondható névjegyzéket és az ahhoz tartozó jól használható jelkulcsot kapok. Amikor azonban ezt elvégeztem, nagy meglepetés ért. Nemcsak azért, mert a fölhasznált megnevezések tarkasága, az azonos jelentésű megnevezések tömege bukkant föl, hanem kiderült, hogy még azonos szerzők, szerkesztők, lektorok keze alól kikerült művekben is változnak, sőt, váltakoznak a rövidítések. Ekkor erősödött meg bennem annak szükségessége, hogy folyóiratunk nyilvánosságára előtt mutatom be eddigi gyűjtésemet, s javaslatot teszek az egységes rövidítési rendszerre. Mint minden emberi munka, ez sem lesz tökéletes, tehát eleve várom és kérem a hozzászólók javaslatait és segítő-készségét, hogy pár éven belül kiadásra kerülő gyűjteményünkben figyelembe vehessük ezeket, s a jövőbeni kiadványok is hasznosíthassák.

Mielőtt a tüzetes tárgyalásokba bocsátkoznám, ismertetem azokat a műveket, amelyeket a jelrendszer föl kutatásánál figyelembe vettem, és mint összehasonlító anyagot rövidítésrendszerem kialakításánál fölhasználtam. A továbbiakban az itteni rövidítésekkel hivatkozom ezekre a munkákra. Szabó T. A. = SZABÓ T. ATTILA, Kalotaszeg helynevei. Kolozsvár, 1942.; Árway = ÁRVAY JÓZSEF, A barcasági Hétfalu hely-

nevei. Kolozsvár, 1943.; Benkő = BENKŐ LORÁND, A Nyárádmente földrajzinevei. Debrecen, 1950.; Kázmér = KÁZMÉR MIKLÓS, Alsó-Szigetköz földrajzinevei. Bp., 1957.; Inczeffi = INCZEFFI GÉZA, Szeged környékének földrajzi nevei. Bp., 1960.; Zala m. = Zala megye földrajzi nevei. Közzétette: MÁRKÓ IMRE LEHEL, ÖRDÖG FERENC, KERECSENYI EDIT. Szerk.: PAPP LÁSZLÓ és VÉGH JÓZSEF. Zalaegerszeg, 1964.; Mező = MEZŐ ANDRÁS, A baktalórántházi járás földrajzi nevei. Nyíregyháza, 1967.; Tóth = TÓTH KATALIN, Hajdú-Bihar megye földrajzi nevei. I. A polgári járás. Debrecen, 1970.; Pelléné = PELLE BÉLÁNÉ, Heves megye földrajzi nevei. I. Az egri járás. Bp., 1970.; Eger = BAKOS JÓZSEF — FEKETE PÉTER, Eger és Felnémet földrajzi nevei. I. A külterület nevei. Eger, 1972.; Somogy m. = Somogy megye földrajzi nevei. Közzétette: BALOGH LAJOS, HAJDÚ MIHÁLY, HOSSZÚ FERENC KIRÁLY LAJOS, MARKÓ IMRE LEHEL, ÖRDÖG FERENC, PESTI JÁNOS, SZABÓ JÓZSEF, SZABÓ LÁSZLÓ. Szerk.: PAPP LÁSZLÓ és VÉGH JÓZSEF. Bp., 1974. Úgy vélem, hogy a magyar helynévgyűjtés legjobb kiadványait fogtam csokorba, tehát megalapozott az a megállapításom, hogy a statisztika szerint is reprezentatív gyűjtést végeztem.

Nagyon érdekes, hogy a szerzők mit tartottak szükségesnek rövidíteni. Mint látjuk, a kiadványok eleinte történeti és élő, majd csupán élőnyelvi, utóbb ismét történeti és élő helynévanyagot közöltek. Ez óhatatlanul befolyásolta rövidítési szemléletüket, s érezhető rövidítési jegyzékeikben is. Az a véleményem, annál használhatóbb egy rövidítés, minél rövidebb, tömörebb. Amikor pedig már a rövidítések jegyzékében, annak címében magyarázatra szorul, körülményessé válik használata is. A rövidítés alapfőlétele a gyors megjegyezhetőség, s ennek eredménye a gyűjtemény könnyed, kényelmes használata. Úgy érzem, a magyar helynévgyűjtés elérkezett ahhoz az időponthoz, amikor szabványban egységesíthetjük a gyűjtési, névírási, földolgozási, kiadási és rövidítési szabályokat is.

Szabó T. A., az erdélyi helynévgyűjtési iskola mintapéldájában elégségesnek talál 32 rövidítést alkalmazni. Ugyanennyit használ Árvay is. Benkő 21, Kázmér 15, Inczeffi 51 rövidítéssel oldja meg a kérdést. Zala m. használja először megkülönböztetésül a nagy- és kisbetűket: „Az adattárban a név után következő nagybetűs rövidítés a természeti földrajzi viszonyokra /a szabatos megnevezés: tereprész és tereptárgy/ vonatkozik, a kisbetűs rövidítés pedig a jelenlegi művelési ágat jelzi.”(31).

Mező ismét csupán kisbetűket használ, s jegyzéke címének (A termé-
szeti és a művelési mód rövidítései) inkább érzem, mint értem kívánt
tartalmát. Tóth rövidítéseinek kialakításában ismét nagy- és kisbetűket
használ. Megkülönböztet „térzinformák, tereptárgyak” (nagybetűk) és
„művelési ágak” (kisbetűk) rövidítéseket. Pelléné tovább bővíti a rövi-
dítéseket „Névelemek és a Pesty-féle anyag csoportosító szavainak rö-
vidítései” című jegyzékével, s egyaránt használ nagy- és kisbetűket.
Eger kötetében folytatódik a nagy- és kisbetűk használata, de kevés-
bé logikusan. Somogy m. a kataszteri fölvételt megelőző „croquis” ’váz-
lat, vázrajz’ nevet viselő térképeket is földolgozta Pesty egyenlőtlen
értékű — korában élőnyelvinek tekinthető — gyűjtésével együtt. Az út-
baigazítás mondja el, hogy az „ún. történeti anyagban (croquis, katasz-
teri, Pesty stb.) bizonytalan egyes köznévi elemek írásmódja”, s ezért
„a térzinformára utaló második, harmadik elem” rövidítve szerepel (16).
Úgy látom, hogy ezzel igen nehezen megoldható kérdésbe bonyolódtak
a szerkesztők, amit jeleznek is: „E rövidítések alkalmazásával megne-
hezítjük kissé az adattár használatát, de reméljük, olvasóink megértik,
hogy a fent jelzett okok miatt kénytelenek voltunk ezt a megoldást i-
génybe venni” (17). A rövidítések magyarázata is igen bonyolult. „A
rövidítések jegyzéke” tömör cím után szükségszerűen következik egy
bővebb magyarázat a kisbetűs rövidítésekről: „A művelési ágak, a tör-
téneti anyagban szereplő különírt köznévi utótagok, a Pesty-féle gyűj-
tésből származó csoportosító szavak rövidítései”, majd a nagybetűsök-
ről: „A térzinformák, vízrajzi megjelölések, tereptárgyak stb. rövidíté-
sei”, végül „Egyéb rövidítések”.

Ha végigtekintjük a felsorolt munkákat a lehetőségig teljes, nagy
levéltári kutatást fölhasználó munkától (Szabó T. A.) a csak élőnyelvi
gyűjtést nyújtó Zala m. kötetéig, különböző megoldásokat találunk. Két-
ségtelen, hogy hazai helynévgyűjtésünk legégetőbb föladata az élőnyelvi
anyaggyűjtés. Bizonyos azonban, hogy az egyéni gyűjtők mindig igye-
keztek történeti anyagot is közölni. Úgy látom, ennek követése kollektív
gyűjtőgárdával nem volt lehetséges, föltehetően a történeti anyag gyűj-
tésében megkívánt ismeretek hiánya miatt. A tudományos igény azonban
előbb-utóbb utat tört, s ennek a jele, hogy az újabb kiadványok már
történetinek nevezhető névanyagot is közölnek, elsősorban Pesty Fri-
gyes gyűjtését. Kétségtelen, hogy ez ma már páratlan értéket képvisel,
annak ellenére, hogy mennyiségileg és megbízhatóság szempontjából is

egyenetlen. Gyűjtésének kora (1864–65) összeesik az első kataszteri színes birtokvázrajzok készítésének korával (általában 1865). Mindez községenként, igen aprólékos filológiai munkával kívánja a különböző típusú anyag földolgozását. Legsikerültebb megoldás (amit újabban sok kiadványban tapasztalunk) Pesty teljes anyagának betűhív kiadása minden kommentár nélkül (Bács-Kiskún megye, Tolna megye stb.). Forráskiadvány esetében egyrészt nem engedhető meg a rövidítés, másrészt pedig az sem, hogy egyetlen kiadványon belül, földolgozónként válogassanak a lehetséges magyarázatokban (Somogy m.).

Mit szabad, vagy mit érdemes rövidíteni? Amint fentebb láttuk, a szerzők elsősorban a helynév jelölte terület művelési ágát (egyeseknél: művelési mód) kívánták jelölni rövidítve. Mióta az adókataszter (legújabb hivatalos neve: egységes ingatlan-nyilvántartás) működik, ez pedig már több mint száz esztendő, a helynevet használó lakosokba (elsősorban földműves népességünkbe) beivódott a művelési ágnak az adókataszter szerinti értelmezése. Ez ugyanis két területet ismert: adózó és adómentes területet. Adózás alá eső területek művelési ág megnevezéssel a következők: szántó, kert, gyümölcsös, szőlő, legelő, erdő, rét és nádas. Más művelési ág nincsen! Valamennyi művelt terület (s ilyennek tekintendő a nádas, rét, legelő is) ebbe a nyolc kategóriába sorolandó be. Minden egyéb terület földadómentes (mai földnyilvántartási tolvajnyelven: fanet = földadó alá nem eső terület). Ezt helynévgyűjtőinknek, közlétevőinknek és szerkesztőinknek tudomásul kell venni, és ehhez föltétlenül alkalmazkodni kell! Nem vezethetünk be új művelési ágat, mint például a kaszáló, amely a legtöbb rövidítési jegyzékben szerepel, holott értelmező szótáraink szerint is a rét szinonímája. Az adókataszter szabatos és évszázada használt megnevezéseinek következménye, hogy egyes népnyelvi megnevezések az elavulás, elveszés útjára kerültek (elsősorban a gyűjtőfogalmak, pl. mező stb.). Ezért tartom helyesnek és továbbra is használandónak azokat a rövidítéseket, amelyek a művelési ág kezdőbetűjével (illetve kezdőbetűivel) azonosak: szántó = sz, kert = k, gyümölcsös = gy, erdő = e, rét = r, nádas = n, legelő = l, szőlő = sző. Ezzel valamennyi gazdaságilag hasznosított terület művelési ágát megadhatjuk röviden, tömören és közérthetően. Ha valamely helynév több művelési ágú területet foglal össze, akkor a művelési ágak területnagyságának csökkenő arányában soroljuk föl a jelöléseket. Pl. e, sz, r sorrend azt jelenti, hogy a terület

legnagyobb része erdő, majd a szántó, s végül a rét mennyisége következik. (Mindezek természetesen relatív nagyságra utalnak!) A művelési ág jele független attól, hogy élőnyelvi vagy történeti adatokat közlünk. A kéziratos térképek esetében sincs általában nehézségünk, mert eleinte színezéssel adták meg a művelési ágot, csak jóval később az első könyvmatos feketerajzú adókataszteri térképlapoknál (ún. Schölers-nyomatok) tértek rá a betűjelzésre. Az azonban kétségtelen, hogy különösen az 1865 előtti térképeken igen gyakran a helynévhez írva szerepel a művelési ág megnevezése (elsősorban mező, legelő, rét), igen gyakran hozzáfüzött megkülönböztető elemként, ha a helynév területén többféle művelési ág fordul elő.

Ezek után ki kell mondanunk a következő logikus határozatot: ugyanezen betűket rövidítésként más célra nem használhatjuk föl! A történetinek nevezett anyagban nyomdatechnikailag kell kényszerű megkülönböztetést alkalmazni, hasonlóan Somogy m. adatainak közléseéhez. Következik továbbá az a gyakorlati lépés is, hogy a szerzőktől használt (művelési ágnak vélt) megnevezéseket meg kell szüntetni, helyesebben a felsorolt nyolc művelési ág valamelyikébe kell mindig besorolni művelt területeinket. A földolgozott művekből a következő főlegesen meghatározásokat gyűjtöttem ki: akácos, bokros, búzaföld, csemetés, füzes, irtás, kaszáló, kenderföld, kopár, kukoricaföld, legelőerdő (erdős legelő), mező, parlag, puszta-szőlő, szérűskert, szíkes terület, természetlen, tisztás, veteményes. Amint látjuk, az akácos, füzes nyilvánvalóan erdő (e), s e gyűjtőnév tökéletesen megadja a művelési ágot. Ha bármilyen okból szükségesnek látjuk a faj nevét is megadni (a névmagyarázatot elősegítendő), akkor ezt a rövidítéstől függetlenül kell megtennünk. A területen nevelt növényzet korát jelző megnevezést (pl. csemetés, ami nem más, mint fiatal erdő, erdősítés) semmi esetre se alkalmazzuk! Az ilyen megnevezésekből alakult helynevek régebben a legritkébbak (pl. gyermekerdő, malát stb.). A kéziratos térképen pedig a „bokros legelő”-félék nem valódi helynevek, hanem csak az adózás szempontjából (adóosztályba soroláskor) iránymutató bejegyzések. Tény azonban, hogy e bejegyzések helynevekké alakulhattak, sőt hasonló minőségjelzős neveket a nép ajkáról is ismerünk (pl. Kövesmező).

Ugyanez vonatkozik a termelvények neveiből alakítottakra is (kivételesen, mint művelési ág a gyümölcsös gyűjtőnév, tehát nem almás, szilvás) és a szőlő, valamint a ritkébb nádas. Ilyen neveket találtam: búzaföld,

kenderföld, kukoricaföld, veteményes. Helynévmagyarázati szempontból ezek közül és ezen kívül fontos a kenderföld és a káposztás. Ugyanis az úrbéri rendezés során, mint jó minőségű földet igénylő növényeknek, a kendernek és kerti veteményeknek (köztük a legtöbbet termelt káposztának) külön jelölték ki a helységek határában a legjobb földeket, amelyből minden jogosult arányosan részesült. Ennek az eredménye, hogy a kenderföldek és kertek minden községben egymás mellett sorakoznak, s így lett egyik legnagyobb helynévcsoporthoz a Kenderes, Kenderföld; Káposztás, Kertek stb. Helynévgyűjtőinknek és földolgozóinknak az úrbéri rendezés intézkedéseivel éppen úgy tisztában kell lenni, mint a későbbi polgári tagosítások szabályaival, a demokratikus földosztással és a legújabb földhasználati rendelkezésekkel (pl. a zártkert fogalmának megszületésével stb.). Ezeket nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hiszen adatközlőink mindennapi életének tartozékai, helyneveink magyarázatát ezek nélkül elképzelni sem tudjuk, jelentésüket meg sem érthetjük.

Hasonlóképpen nem tarthatjuk művelési ágnak, ha valamely föld hasznosítása átmeneti állapotban van. Például az irtás ilyen, amely tulajdonképpen egy művelet megnevezése, s általa erdőből vagy fás legelőből mást alakítanak ki, esetleg (pl. tuskóirtással) egy erdőförlújítási módot gyakorolnak művelési ág változtatása nélkül. Ilyen továbbá a kopár (természetes növényzet nélküli terület), parlag, pusztaszőlő, szikes terület, terméketlen, tisztás stb. Különösen nagy zavart okoznak a mai élőnyelvi gyűjtésben a parlag és puszta kifejezések. Amíg régen gyakorlatilag ismeretlen volt a parlag és puszta 'műveletlen föld' jelentésben, hiszen életfontosságú volt, hogy minden talpalattnyi terület megművelt legyen (a földadózás is erre szorította az embereket), s a puszta 'elpusztult' jelentéssel a háború dúlta falunk, településeink helyét jelölte, illetőleg természeti csapásként jelentkező múlt század végi filoxé-ra fertőzése szőlőterületeinknek pusztaszőlőként emlegetett része förlújításra nem került szőlőkre utalt, később kialakult a puszta 'major, nagybirtok cselédeitől lakott kis település' jelentése a Dunántúlon. Ma azonban a nagyüzemi gépesített mezőgazdaság következtében a parlag elnevezés nagymértékű elterjedésével számolhatunk. A gazdaságosan nem művelhető apró földdarabok, a gépekkel nem járható meredek szántóföldek lettek és lesznek előbb-utóbb parlagok, s ezzé váltak a vízgazdálkodás elmaradásával savanyúfűvessé lett rétek is. Ilyen esetben mindig a régi

(eredeti) művelési ágot kell adatközlőinktől megtudni. Ha a parlag, puszta megnevezések kerülnek elő, azonnal meg kell érdeklődni, hogy mi volt azelőtt, s a művelési ág elé, illetőleg annak rövidített jele elé írjuk: műveletlen sz, műveletlen szó stb. Itt említem meg a föl hagyott legelők kérdését, amely a legelőerdő, erdős legelő kérdésével társul. Az úrbéri rendezés során az uradalmak igen gyakran nem tudták kiadni a volt jobbágyságok legelőjáranderőjét. Ilyen esetben az úrbéri jogszabályok lehetővé tették, hogy azt erdőterülettel váltsák meg. Az ilyen erdőknek azután két hasznosításuk maradt. A megalakult legeltetési társulatba szövetkezett gazdák az erdőt teljesen kiirtották, vagy legalábbis alaposan meggyérítették és legeltették, így az erdőből legelő lett. A másik eset az volt, hogy erdőként tartották fenn, nem legeltették, s így művelési ága is erdő maradt. A legelőerdő vagy erdős legelő kifejezést egyrészt elősegítette a legelőn maradt ligetszerű faállomány, facsoport, amit több helyütt is hagytak a jószág nyári hűsölése céljából, másrészt az a korszerű legelőhasznosítási mód, amikor szabályos (általában 8x8 m-es) tág hálózathoz fákát ültetnek (fásított legelő), ezek azonban függetlenül a rajtuk levő faállománytól, legelők. Az 1960-as évektől ez a folyamat visszajára fordult, ami az istállózó nagyüzemi állattartás következménye. A használaton kívüli legelők már 20-30 esztendeje nem részesülnek a legelőfenntartás megkövetelte műveletekben, elsősorban a gyombokrok, a fölösleges faállomány kiirtásában, aminek következtében kezdenek befásodni. A jogalkotás követte az életet, s az erdőtörvény kimondta, hogy mindaz a terület, amelyen a faállomány annak 30%-át befedi, erdőnek tekintendő. Érthető tehát, ha egy ilyen hányatott sorsú legelővel kapcsolatban igen változatos választ kapunk. Fokozza ezt a zűrzavart az is, hogy némely községben kevés lévén a legelő, vagy száraz, szűkös esztendőben másutt is az erdőfelügyelőség engedélyt adott az üzemtervezett közbirtokossági, uradalmi vagy állami erdők egy részében az erdőalji fű legeltetésére. Ez is lehet oka, hogy az adatközlők egyes erdőrészeket legelőnek is neveznek, vagy azt mondják: „azt is szoktuk legeltetni”.

Földadómentesek voltak azok a műveletlen területek, amelyeken tágabb értelemben (erdő- és nádgazdálkodást is beleértve) mezőgazdasági termelést nem lehetett folytatni. E területek vagy természetes voltuknál fogva voltak ilyenek (vízfolyások, tavak, mocsarak, sziklakibúvások, kőgörgöttek stb.), vagy emberi létesítmények (épületek, utak

stb.) foglalták el. Ez esetben tehát vagy a természetes táji alakulatok, tereprészek (természetes térszínformák) és tereptárgyak megnevezéseinek rövidítése válik szükségessé. Nyilvánvaló, hogy itt csak egy mesterségesen összeállított és egyetértéssel elfogadott jegyzékben szereplő megnevezések rövidítéséről lehet szó. E célra csakis az irodalmi nyelvben használatos alakban és jelentésben vezethetjük be a megnevezéseket. Tájnyelvi elnevezések (kötör, ropó, kopolya stb.) elsősorban élőnyelvi gyűjtésben használhatók, de csakis akkor, ha jelentésükben és helyes használatukban biztosak vagyunk. Amennyiben elkerülhetetlen valamelyiknek a rövidítése, föltétlenül jelezni kell tájnyelvi mivoltukat!

A szinonímák használata kerülendő, mert csak fölöslegesen duzzasztja rövidítéseink sorát. A fölsorolt munkák a magyar nyelvterület sok pontjáról tartalmazznak élőnyelvi gyűjtést, s a vízrajz területéről számos szinoním (csak nagyságukban különböző) nevet használnak: ér, folyó, folyóvíz, patak, víz stb. Pedig ezeknek egy jelentése van: vízfolyás, s érdekes módon ezt a megnevezést egyetlen mű sem használja. Az előbbieket jogán szerepelhetne még a tájnyelvi csörge, gát, séd stb. is. Javasolom, hogy összefoglaló névként a természetes vízrajzi alakulatokra kettőt tartsunk meg: vízfolyás (amelyben a víz folyik) és tó (állóvíz). Ilyen kitétel, mint árterület (áradáskor vízjárta terület), időszakos vízállás, kiszáradt folyómeder, régi folyómeder, vízállás stb. csakis rövidítés nélkül és a helynév magyarázataként legyen használható! Ellenben a fok, forrás, mocsár, vízesés, vízmosás használható. (Itt megjegyzem, hogy a kút 'természetes forrás' jelentéssel nem, csak 'mesterséges vízvételi hely' jelentéssel használható.) A sziget 'vízzel körülzárt szárazföld' érthetetlenül hiányzik szerzőinknél (kivétel Kázmér és Inczei munkája), pedig a Dráva és Mura vidékén bizonyára gyakori. Annál érthetlenebb ez, mivel számos vízmenti helynév és annak származéka enélkül aligha magyarázható meg.

A domborzati viszonyokat kialakító természetes alakulások, a tereprészek szintén igen jelentős névalakító tényezők; árok, domb, gödör, halom, hágó, hegy, horhó, sik, szikla, völgy stb., s ezek részei: csúcs, hát, láb, oldal, tető stb. rövidíthetők. Könnyen alakíthatók ezekből összetételek is: hegycsúcs, domboldal stb. A rövidítéseknek tehát olyanoknak kell lenni, hogy az összetétel rövidítése is kialakítható legyen belőlük.

A tereptárgyak az ember gazdasági és technikai műveleteinek eredményei: csapás (állathajtás részére), csatorna (mesterséges vízfolyás), kereszt, kút, ösvény (gyalogút), major, malom, rámpa, szobor, tanya, temető, töltés, út, víztározó (mesterséges tó) stb. A lakott helyek neveinek gyűjtései újabb megnevezések rövidítéseit igénylik: épület, falurész, köz, utca stb. Természetesen lehet további különbséget is tenni a tereptárgyak között: dűlőút, országút, műút stb.; az épület is lehet sokféle a lakóháztól kezdve (ennek külterületen levő, egyedülálló földműves foglalkozású tulajdonossal és gazdasági épületekkel rendelkező változata a tanya), akol, gyár stb.; azután az ipari tevékenység szerint is osztályozható: kő-, szén-, homok- stb. -bánya, állórésztelep, kenderáztató gödör (az úgynevezett mocsolya) stb., stb.

Nagyon érdekes volt számomra, hogy egyes szerzők milyen elgondolás alapján jutottak el oda, hogy tereprészek (térszíninformák), tereptárgyak, vízrajzi megjelölések közé ilyen megnevezéseket is rövidítésre szükségesnek találjanak, mint például a határrészt (szűkítve a forrásra és környékére is), amely minden helynévre alkalmazható. Érzésem szerint ugyanígy vagyunk a dűlő köznévvvel is. Az OrmSz. például minden helynév után kitette a dn. (dűlőnév) jelzést, amire aligha lett volna szükség. Nem tudom, mit kíván kifejezni a gyér település fogalma, viszont túl tágnak érzem a lakott hely meghatározást. Ugyanígy vagyok a műtárgy megnevezéssel, mert ez az egyszerű gyaloghídtól a Lánchídig, az erdei sorompótól a vasúti fölüljáróig mindenféle műszaki létesítményt jelenthet, vagyis olyan tág fogalmat takar, hogy a helynév kutatója számára semmit sem mond. Ehhez hasonló a település is, mivel igen tág a fogalomköre. Nem tudom, mit jelölhet Tóth K. helynévgyűjtésében a kijelölt hely.

A rövidítések jegyzékébe sokan fölvettek ellátottságot jelentő -s képzővel alakult közneveket: dombos, gödrös, hegyes, lapos, menedékes, partos, szakadékos, vizenyős stb., valamint mélyenfekvő, mélyfekvésű terület kifejezéseket. Célszerűségüket megértem, de rövidítésüket az alaprövidítések egyszerű -s-sel való megtoldásával tartom kézenfekvőnek. Vannak közöttük olyanok, amelyek szinonimák (partos, menedékes stb.), s ezeket az egyébként fölvetett kifejezések -s-sel megtoldott rövidítéseivel pótolnék (oldalas).

A geológiai, talajtani viszonyokra utaló megnevezéseket (szikes, homokos stb.), miután ezek magyarázatot szolgáltatnak, teljes egészükben kiírnám.

Magát a rövidítést, miként a szerzők is tették, egy-két betűvel oldanám meg. Kivételt képeznének a két-három betűből álló szavak (fok, kút, út stb.), amelyeket teljesen kiírnék. Ezzel kedvezőbb rövidítést érhetünk el más, hosszabb kifejezéseknél. Alapvető feltétel, hogy a több betűből álló rövidítés nem lehet azonos egy-egy összetett rövidítéssel. Vagyis ha a hegy rövidítése h lesz, akkor a hegyoldal: ho. A rövidítésjegyzékben tehát nem lehet másnak a jele ho, s ezért válik szükségessé a horhó jelölésére a hor rövidítést alkalmazni, amely tömör egyszerűségénél, következetességénél fogva jól megjegyezhető és használható.

Nem látom semmi szükségét annak (s ezt más szerzők is érezték), hogy kis- és nagybetűket alkalmazzunk, esetleg még vegyesen is. Ezzel a javaslatommal az eddigi hozzászólók általában egyetértettek. Az egyszerűsített jelrendszer ugyanis minden félreértést kizár. A nagybetűket Zala m. gyűjtésében alkalmazták először, pedig ott csak élőnyelvi anyagot közöltek. A nagybetűk igénybevételére logikusabb lett volna a kevesebb, csak nyolc művelési ág rövidítése, mivel ez könnyen megjegyezhető, a tereptárgyakkal és -részekkel nem keverhető össze. Ezért azonban főleg az is a nagybetűs rövidítések bevezetése. A rövidítések utáni pontot helyírási céljából elhagyhatjuk, bár használatuk lenne a szabályos.

További rövidítést javaslok a hivatalos utcanevekben, elsősorban a sajnálatosan túllengő Ady Endre utca, Dózsa György utca, Kossuth Lajos utca stb. típusúakban. A közismert személyek keresztnéveit csak kezdőbetűvel jelölném, de természetesen a kevésbé ismert, elsősorban helytörténeti jelentőségű személyek keresztnéveit kiírnám, ha a hivatalos névben is szerepel.

Ki kell térnem még arra, hogy szükségessé vált a történeti adatok elkülönítése. E célra elfogadhatónak tartom az eddig is alkalmazott dőlt szögletes zárójelet, míg az álló szögletes zárójel (a magyar nyelv-tudományban eddig is használt módon) a közétevéők helyesbítését, kiegészítését, megállapítását fogja közre. Somogy m. kiadásában a dőlt és álló szögletes zárójel használata tipográfiai kiemelés következményeként roppant változatos, még a kerek zárójellel is keveredik. Ha ugyanis a történeti adatot valamely forrásjel álló betűje előzi meg, a szögletes zárójel álló alakban kezdődik, s a történeti helynév dőlt betűvel szedett befejezése után a szögletes zárójel is dőlt. Ha azon-

ban a forrásjelzet után tilde van, akkor már a befejező zárójel is állól
Hivatalos utcanév esetében elől-hátul dőlt a szögletes zárójel. Ezt a
kevert, tipográfiai adottságtól függő álló vagy dőlt szögletes zárójelkér-
dést úgy kellene rendezni, hogy visszatérünk a nyelvtudományban már
régóta használt gyakorlathoz. Meglátásom szerint a történeti adatokat
sem kellene zárójelbe tenni, hiszen az élőnyelviéktől megkülönbözteti
őket az előttük álló forrásjelzet.

Mindezek után bemutatom az összeállított rövidítési jegyzéket,
először a rövidített szavak, utána a rövidítések betűrendjében. Végül
adok egy összeállítást az említett művek rövidítéseiről, amelyből jól
láthatjuk a szerzők vívódásait a legjobb megoldások érdekében, de lát-
hatjuk a rendszerek következetlenségeit is, amelyeken okulva jutottam
a fentebb vázolt megoldásokhoz.

A művelési ágak, tereprészek és tereptárgyak rövidítései

árok	= á	kereszt	= ke	szántó	= sz
bánya	= b	kert	= k	sziget	= szg
barlang	= bg	legelő	= l	szikla	= szl
csapás	= csa	major 'állami vagy		szobor	= szob
csatorna	= cs	szövetkezeti gaz-		szőlő	= sző
domb	= d	dasági telep' = mjr		tanya	= t
épület	= é	malom	= ma	temető	= te
erdő	= e	mocsár	= mo	töltés	= tö
falurész	= fr	műveletlen	= mlen	utca	= u
forrás	= f	nádas	= n	utcarész	= ur
gödör	= g	oldal	= o	városrész	= vr
gyümölcsös	= gy	ösvény	= ö	vízesés	= ve
hágó	= há	puszta 'régén nagy-		vízfolyás	= vf
halom	= ha	birtok cselédeitől		vízmosás	= vm
hegy	= h	lakott kis telepü-		víztározó	= vt
horhó	= hor	lés' = p		völgy	= v
		rámpa	= rá		
		rét	= r		
		sík	= s		

A valamivel való ellátottságot jelentő -s képző a legtöbb rövidítéshez
járulhatna (dombos = ds, gödörös = gs, hegyes = hs stb.). Egyáltalában
nem rövidíteném (rövidségük miatt) a következő szavakat: csúcs, fok,
hát, híd, köz, kút, láb, tér, tető, tó, út.

A rövidítések betűrendes felsorolása és fölöldásaik

á = árok	k = kert	szg = sziget
b = bányá	ke = kereszt	szl = szikla
bg = barlang	l = legelő	szob = szobor
cs = csatorna	ma = malom	szó = szőlő
csa = csapás	mjr = major	t = tanya
d = domb	mle = műveletlen	te = temető
e = erdő	n = nádas	tö = töltés
é = épület	o = oldal	u = utca
f = forrás	ö = ösvény	ur = utcarész
fr = falurész	p = puszta	v = völgy
g = gödör	r = rét	ve = vízesés
gy = gyümölcsös	rá = rámpa	ví = vízfolyás
h = hegy	s = sík	vm = vízmosás
ha = halom	-s = valamivel való	vr = városrész
há = hágó	ellátottságot je-	vt = víztározó
hor = horhó	lentő képző	
	sz = szántó	

A felsorolt helynévgyűjteményekben használt rövidítések

	Szabó T. A.	Árvay	Benkő	Kázmér	Inczefi	Zala m.	Mező	Tóth K.	Pelléné	Eger	Somogy m.
1. akácos	-	-	-	-	-	ak	-	-	ak	-	ak
2. átjáró	-	-	-	á.	-	-	-	-	-	-	-
3. árok	á.	á.	á	-	-	Á	á	Á	Á	á.	á, Á
4. árterület	-	-	-	-	át.	-	-	-	-	-	-
5. állandó vizállás	-	-	-	-	áv.	-	-	-	-	-	-
6. bérc	-	-	-	-	-	-	-	-	B	-	-
7. bokros	-	-	-	-	-	bo	-	-	bo	-	bo
8. búzaföld	bu.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
9. csapás	-	-	-	-	-	Csa	-	-	Cs	-	csa, Csa
10. csatorna	-	-	cs	-	cs	Cs	cs	Cs	-	-	cs, Cs
11. csemetés	-	-	-	-	-	-	cse.	-	cs	-	-
12. csúcs (hegy-)	-	cs.	-	-	-	-	-	-	Hcs	-	-
13. domb	-	do.	d	-	d.	D	-	D	D	D	do, Do
14. domboldal	-	-	-	-	-	-	-	-	Do	-	Doo
15. dombos	-	-	-	-	-	Ds	-	Ds	Ds	-	Ds

	SzabóT.A.	Árway	Benkő	Kázmér	Inczefi	Zala m.	Mező	Tóth K.	Pelléné	Eger	Somogym.
16. dombtető	-	-	-	-	-	-	-	-	Dt	Dt.	Dt.
17. dűlő	-	d.	-	-	-	-	-	-	d	-	d
18. dűlőút	-	-	-	-	dű.	-	-	-	-	-	-
19. épület	-	-	-	-	ép.	-	é.	-	-	Ép.	-
20. erdő	e.	e.	e	e.	e.	e	e.	e	e	e.	e
21. ér	-	-	-	-	é.	-	-	-	-	-	-
22. falurész	fr.	-	fr	-	fr.	Fr	fr.	Fr	Fr	-	Fr
23. fennsík	-	-	-	-	-	-	-	-	Fs	Fs.	Fs
24. fok	-	-	-	-	fo.	-	-	-	-	-	-
25. folyó	-	-	-	-	f.	-	-	-	-	-	-
26. forróvíz ill. vizegyüttes	f.	-	-	-	-	-	-	-	-	vi.	-
27. forrás, forráskút	-	f.	f	-	-	F	-	-	F	fk.	F
28. földhát	-	-	-	-	há.	-	-	-	-	-	-
29. füzes	-	-	-	-	fü.	-	-	-	-	-	-
30. gödör	-	g.	-	g.	g.	G	g.	G	G	G.	G
31. gyér település	-	-	-	-	gyte.	-	-	-	-	-	-
32. gyümölcsös	gy,gyü.	gyü	gyü	gyü	-	gy.	gy	gyü	gy	gy.	gy
33. halom	-	ha.	-	-	ha.	-	-	-	-	-	-
34. hágó	-	hg.	-	-	-	-	-	-	-	-	-
35. hegy	-	h.	h	-	-	H	-	-	H	H.	H
36. hegyoldal	-	-	ho	-	-	-	-	-	Ho	Ho.	-
37. határrész	-	-	-	-	-	-	-	-	Hr	Hr.	Hr
38. hegyes	-	-	-	-	-	-	-	-	Hs	-	-
39. horhos	-	-	-	-	-	Ho	-	-	-	-	Ho
40. híd	h.	-	-	-	-	-	h.	-	-	-	-
41. homokos terület	-	-	-	-	h.	-	-	-	-	-	-
42. időszakos vízállás	-	-	-	-	iv.	-	-	-	-	-	-
43. irtás	irt.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
44. kanális	-	-	-	-	-	-	-	Ka	-	-	-
45. kaszáló	k.	k.	k	-	ka.	ka	k.	ka	ka	k.	ka
46. kenderföld	ke.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
47. kereszt, feszület	-	-	-	-	-	Ke	-	Ke	Ke	ke.	Ke
48. kert	kt.	kt.	kt	k.	k.	ke	ke.	-	ke	-	ke

	SzabóT.A.	Árway	Benkó	Kázmér	Inczeff	Zala m.	Mező	Tóth K.	Pelléné	Eger	Somogy m.
49. kijelölt hely	-	-	-	-	-	-	-	Kh	-	-	-
50. kiszáradt folyómeder	-	-	-	-	kfm.	-	-	-	-	-	-
51. komp	-	-	-	-	ko.	-	-	-	-	-	-
52. kopár	-	ko.	-	-	-	-	-	-	-	-	-
53. köz	-	-	-	-	-	Kö	-	-	Kö	-	Kö
54. kukoricaföld	ku.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
55. kút	-	-	-	-	kú.	K	-	K	Kú	-	kú,Kú
56. lakott hely	-	-	-	-	-	Lh	-	Lh	Lh	-	Lh
57. lapály	-	la.	-	-	-	-	-	-	-	-	-
58. lapos	-	-	-	la.	la.	-	-	L	L	lap.	-
59. legelő	-	l.	l	l.	l.	l	l.	l	l	l.	l
60. legelőerdő, erdős legelő	el.	-	-	-	-	le	-	-	le	-	le
61. major	-	-	-	-	-	M	m.	-	M	-	M
62. malom	ma.	ma.	-	-	-	-	-	-	-	-	-
63. mező	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	me
64. mélyenfekvő	-	-	-	-	mé.	Mf	-	Mf	Mf	-	Mf
65. menedékes	-	-	-	-	-	-	-	-	Me	-	-
66. mocsár	-	-	-	-	-	-	-	-	Mo	Mo.	Mo
67. műtárgy	-	-	-	m.	m.	-	-	-	-	-	-
68. nádas	-	-	-	n.	n.	-	-	-	-	-	-
69. oldal	-	o.	-	-	-	-	-	-	-	-	-
70. ösvény	-	ö.	-	-	ö.	-	-	-	-	-	-
71. parlag	-	-	-	-	-	p	p.	p	p	-	p
72. partos terület	-	-	-	-	p.	-	-	-	-	-	-
73. patak	p.	p.	p	-	-	P	-	Pa	pa,Pa	p.	pa,Pa
74. puszta	pu.	pu.	-	-	-	-	-	-	Pu	-	pu,Pu
75. pusztaszőlő pszö.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
76. rámpa	-	-	-	-	ra.	-	-	-	-	-	-
77. régi folyómeder	-	-	-	-	rf.	-	-	-	-	-	-
78. rét	r.	r.	r	r.	r.	r	r.	r	r	r.	r
79. semlyék	-	-	-	-	s.	-	-	-	-	-	-
80. sík	-	-	-	-	-	S	-	S	S	S.	S
81. szakadékos	-	-	-	-	-	-	-	-	Sz	-	-

	Szabó T. A.	Árway	Benkő	Kázmér	Inczefi	Zala m.	Mező	Tóth K.	Pelléné	Eger	Somogy m.
82. szántó	sz.	sz.	sz.	sz.	sz.	sz.	sz.	sz.	sz.	sz.	sz.
83. szérűskert	-	-	-	-	szé.	-	-	-	-	szk.	-
84. sziget	-	-	-	szi.	szi.	-	-	-	-	-	-
85. szíkes	-	-	-	-	szk.	-	-	-	-	-	-
86. szikla	-	szi.	-	-	-	-	-	-	-	-	-
87. szobor	-	-	-	-	-	Szo	-	-	-	-	-
88. szőlő	sző.	-	sző	-	sző.	szó	sző.	szó	szó	sző.	szó
89. tanya	-	-	-	-	ta.	-	tny.	-	-	ta.	-
90. település	-	-	-	t.	te.	-	-	-	-	-	-
91. temető	te.	-	t	-	tem.	-	-	-	-	-	-
92. tér	-	-	-	-	té.	Té	t.	Té	Té	-	Té
93. termékellenőrz.	tn.	tkl.	-	-	-	-	-	-	-	termk.	-
94. tető (hegy-)	-	te.	-	-	-	-	-	Ht	Ht.	-	-
95. tisztás	-	ti.	-	-	-	-	-	-	-	t.	-
96. tó	-	-	-	-	t.	T	-	T	T	-	t, T
97. töltés	-	-	-	-	tő.	-	-	-	-	-	-
98. út	-	-	ú	ú.	ú.	Ú	ú.	Ú	Ú	-	ú, Ú
99. utca	-	u.	u	u.	-	U	u.	U	U	-	u, U
100. utcarész	-	-	-	-	-	-	-	-	Ur	-	Ur
101. veteményes vet.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
102. víz	-	-	-	v.	-	-	-	-	-	-	v
103. vízenyős	-	-	-	-	-	V	-	V	V	-	V
104. vízállás	-	-	-	-	vá.	-	-	-	-	-	-
105. vízesés	-	-	-	-	-	-	-	-	Ve	-	-
106. vízjárt terület	-	-	-	-	vj.	-	-	-	-	-	-
107. vízmosás	-	-	vm	-	-	-	-	Vm	Vm	Vm.	Vm
108. völgy	-	v.	v	-	-	Vö	v.	-	vö, Vö	V.	vö, Vö

Köszönetem fejezem ki Balogh Lajos, Földi Ervin, Hőnyi Ede, Kiss Lajos, Ördög Ferenc, Papp László és Végh József önzetlen levélbeni segítőkészségéért és a Névtudományi Munkabizottság útmutatásáért.

REUTER CAMILLO